

L'OBRA DE, FRA JOSEP DE LA CONCEPCIÓ I LA SEVA RELACIÓ AMB ELS ESCULTORS JOAN GRAU, FRANCESC GRAU I DOMÈNEC ROVIRA

RESUM

Aquí es parlarà d'aspectes, uns més coneguts que altres, de l'obra de l'arquitecte setcentista fra Josep de la Concepció (1626-1690) anomenat "el tracista", i dels Grau, mestres escultors que van treballar sovint amb ell. Aquest arquitecte és autor, entre moltes altres obres, del campanar de Vilanova i la Geltrú i d'una remodelació del castell de Cubelles i mereix ser molt més conegut, de manera que des d'aquí voldria contribuir a difondre les qualitats de la seva obra. La primera vegada que vaig veure aquest campanar em va fer pensar, per l'estil i per l'estructura, en el d'Esparreguera. El de Vilanova és menut i graciós, amb un acabat molt acurat, i el d'Esparreguera és molt més massís i sever i la pedra no és tan fina, però tot i així tenen alguns trets comuns. En saber que fra Josep de la Concepció era l'autor d'aquell em va sorprendre descobrir que també havia treballat a Esparreguera, no pas en el campanar –construït entre 1630 i 1636⁽¹⁾–, sinó en l'altar major. D'aquest altar, destruït el 1936, només se'n conserven fotografies.

ABSTRACT

This includes several aspects, some better known than others, from the work of 17th-century architect friar Josep de la Concepció (1626-1690), named "el tracista" and the work of the Grau brothers and the sculpture masters who often work with him, too. Among other pieces of work, this architect built Vilanova i la Geltrú's belfry and redesigned Cubelles' Castle. With this study, I would like to contribute and spread the qualities of his work as he deserves greater recognition.

The first time I saw this belfry, it reminded me of the one in Esparreguera due to its style and structure. The one in Vilanova is small and attractive with a beautifully made finish, while the one in Esparreguera is much more solid and hard and its stone is not as fine, but they both have common features. When I learned that friar Josep de la Concepció was the author of the former it surprised me to discover that he had also worked in Esparreguera, not in its belfry –built between 1630 and 1636⁽¹⁾– but in its high altar. This altar was destroyed in 1936 and, today, only photographs remain.

EL RETAULE DE SANTA EULÀLIA

Cap a la dècada de 1660 es va produir una millora econòmica que es va traduir en el desig de disposar d'un altar major digne de la grandiositat de l'església de Santa Eulàlia d'Esparreguera, inaugurada a començament d'aquell segle. Fra Josep de la Concepció, segons el cronista esparraguerí⁽²⁾ Orenci Valls, va dirigir el projecte d'aquest retaule. La construcció s'encarregà al mestre d'obres Pau Ginestar i als escultors Joan Grau i el seu fill Francesc Grau i a Domènec Rovira. Segons la documentació del clavari de la Universitat, és a dir, l'Ajuntament, dels anys 1670 a 1681, citada per Valls i avui desapareguda, es desplegà una activitat extraordinària els 3 o 4 primers anys. El basament del retaule es construí amb marbre de diversos tons, per a la resta s'emprà fusta d'alba. Des del 1675 ja no figuren en la nòmina els escultors Grau i Rovira. La construcció del retaule major havia començat a decaure durant el 1676. Els darrers rebuts de l'obra que es conservaven (segons Valls) no anaven més enllà del 1681. El retaule quedà inacabat, i no fou completat fins a època posterior, a partir de 1777. Valls descriu que es pujava "a l'ample i magnífic presbiteri per una escala de set graons de jaspi" i parla de "la riquesa de marbres i el valor de llur talla". Durant la Guerra de la Independència les tropes franceses convertiren l'església en caserna de cavalleria, amb les consegüents mutilacions de les figures esculturades del basament del retaule, ja que els altres deterioraments en imatges i ornaments pogueren ésser més tard esmenats.⁽³⁾

L'ADJUDICACIÓ DE L'OBRA

El 7 de maig de 1670 el municipi d'Esparreguera havia convocat un concurs de projectes per a l'altar major de Santa Eulàlia. Hi prengueren part els escultors Joan Grau i el seu fill Francesc Grau, de Manresa, i Domènec Rovira, de l'Arboç, conjuntament amb el mestre de cases Pau Ginestar, d'Igualada, que foren els que obtingueren el contracte.

També concorregueren Pere Serra, de Barcelona, i Josep Seneras (Generas), de Manresa, segons la citada documentació dels comptes del clavari.

El dia esmentat es reuniren a Esparreguera els concursants i el pare carmelita fra Josep de la Concepció. Aquest darrer sopà i dormí en un hostal, i els concursants i els oficials que els acompanyaven en un altre. El 17 d'agost els escultors presentaren els plans. A cadascun se li pagà set dobles i mitja, o sigui, 41 lliures i 5 sous. A Pere Serra, que no obtingué l'encàrrec, se li donà la meitat "per lo treball que ha tingut de fer una trassa per lo retaule de Santa Eulalia de dita nostra Yglesya sens averlay manat lavila, antes be loy supplicaren y se determina no ferne y apres ne feu y per lo tant se li dona dita quantitat per lo bon effecte ha demostrat".

El projecte admès fou el presentat per Joan Grau per "esser la trassa que ha fet del rataula mayor, sacrari, peu del altar y paviment y planta del dit rataula y per ser la mes hermosa y agradable". L'altar major es va construir a compte del Consell Municipal. El 7 d'octubre de 1670, tot just iniciades les obres, es lliuraren al carmelita descalç "vuit dobles en or que fan la quantitat de quaranta y quatre lliures" i "se li donen grassiosament per los treballs tants grans que ha

tinguts i presos en dirigir-nos, encaminar-nos, y aconsellar-nos en consertar una obra tant realitzada y magestuosa del dit retaule mayor de dita Sta. Eulalia y aver treballat tant en la trassa y peu del retaule de sas propies mans, que per molt mes que li donas dita universitat y vila no satisfaria a la obligació tant gran que quedam obligats, que no avero dirigit per religiosos de tantes prendes y merits no teniam camí, ni direcció de poder axir ab tan gran lustre i principis de una obra tant magnífica y lustrosa" (citada de documents antics de l'arxiu municipal per O. Valls). Als escultors, se'ls assignaren 400 lliures anuals, pagades per trimestres vençuts i partides a parts iguals entre els tres. Al mestre de cases Pau Ginestar 400 lliures cada any, pagades també per trimestres vençuts. Segons la documentació, el director de l'obra del retaule anava sovint a Esparreguera en visita d'inspecció. Hi anava amb el mul d'un peraire de la vila i havia d'estar dos dies fora del convent. El Consell Municipal pagava aquests viatges a raó d'una lliura i vuit sous cada un.

EL TRACISTA

Aquesta documentació atribueix a fra Josep grans mèrits i competència en la realització de les tasques que li van encomanar. També se'n dedueix que va "dirigir" i "aconsellar" els comitents del retaule sobre la manera de concertar aquella obra. Per tant, va assessorar el municipi per concertar i adjudicar l'obra, a més d'intervenir en la traça presentada pels Grau i Domènec Rovira. Sembla, doncs, que sobre la traça dels mestres escultors es devien fer algun tipus de modificacions o retocs a càrrec del carmelita.

L'obra va començar el 1670 i es va allargar 3 o 4 anys. El 1675 els escultors ja no figuren en la nòmina (Valls suposa que fou per estalviar despeses). D'altra banda, els rebuts de l'obra no anaven més enllà de 1681.

EL CAMPANAR DE VILANOVA I LA GELTRÚ

El 18 d'agost de 1669 el consell de la parròquia va fer l'encàrrec del campanar de Vilanova i la Geltrú a fra Josep de la Concepció. Al juliol de 1670 la traça ja estava acabada, se li van pagar 5 lliures i 10 sous, a més de 17 sous i 4 diners per un viatge a Arenys de Mar (es creu que aquest viatge podria estar relacionat amb la comprovació de com era el campanar d'Arenys). El 8 d'octubre van començar les obres amb la col·locació de la primera pedra.⁽⁴⁾

Per les dates no es pot descartar que el campanar d'Esparreguera (construït quaranta anys abans per un autor desconegut) l'influís a l'hora d'idear el de Vilanova, ja que almenys al maig de 1670 va estar en aquella vila. En tot cas, va treballar coetàniament a les dues localitats i ambdós tenen una estructura simular a les parts més baixes amb base quadrada i cos octagonal, i a la part superior coberta amb cúpula. L'alçada varia de l'un a l'altre: 51 metres el de Vilanova, 61 el d'Esparreguera, tot i que aquest darrer dona molta sensació d'alçada. En canvi, difereixen en l'estructura del cos amb finestres, que a Vilanova té dos pisos, el superior de menor diàmetre que l'inferior i amb una balaustrada que l'envolta, quan el d'Esparreguera té un sol pis, i la balaustrada

Campanar de Vilanova i la Geltrú. (Fotografies: Joan Salvador i Robert)

està situada al voltant de la cúpula. A més, la cúpula del de Vilanova està treballada d'una manera molt més decorativa i barroca. Sobre el campanar de Vilanova es pot afegir que sembla que en un principi s'havia pensat aixecar dues torres, una a cada banda del temple.

Per la seva part, Carme Narvàez⁽⁵⁾ proposa que l'acabament definitiu del campanar d'Esparreguera no correspon a l'any 1936 (diu que no queda especificat amb claredat a les fonts documentals), sinó que el 1681 hi hauria una intervenció del mestre de cases Bartomeu Soriano en el llanternó i part superior, partint de l'edificació preexistent. El campanar esparraquerí no seria l'inspirador de fra Josep, sinó el contrari: aquest estaria inspirat en la seva manera de fer. La conclusió de Narvàez és que a Vilanova el tracista pot haver pres com a referència l'estructura esparraquerina però per "millorar-la i enriquir-la amb la inclusió d'una balaustrada en el coronament, jugant a la varietat a partir de les transicions" que "es constituí en autèntica tipologia de campanar a partir del moment".

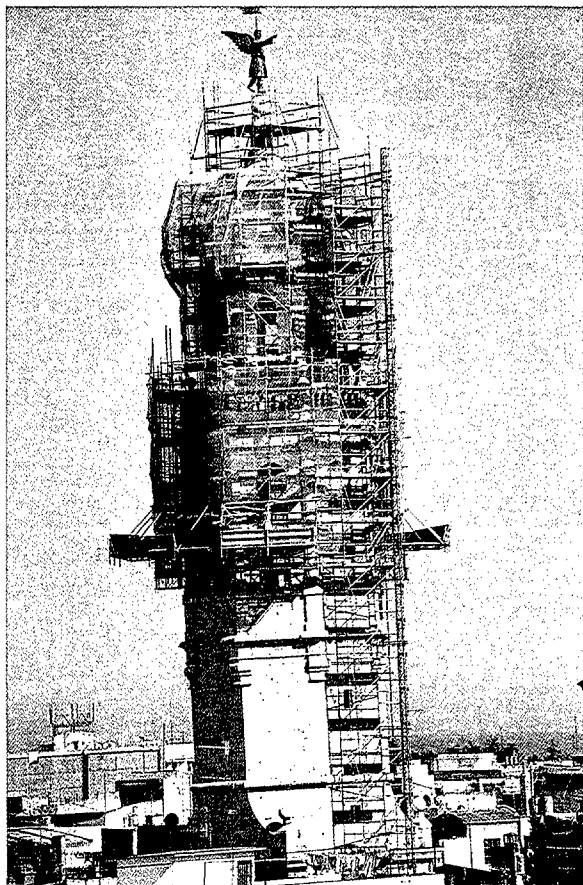
No fou fins al setembre de 1671 que van començar les obres a un ritme regular al campanar de Vilanova. Cap al març de 1672 fra Josep va estar 5 dies a Vilanova, rectificant els plànols i supervisant l'obra, per la qual cosa va rebre 41 lliures. El 1673 Domènec Rovira el Jove va fer l'escut ("les armes del portal del campanar") que hi ha a la part baixa, amb un cost de 44 lliures.

L'obra de Vilanova patí interrupcions el 1674, i es reprengué l'activitat constructora els anys 1686-88. La darrera fase es va dur a terme de 1693 a 1701 a càrrec de Bartomeu Soriano (el mateix nom que havíem trobat a Esparreguera), i de 1701 a 1706 amb el mestre Josep Soriano.

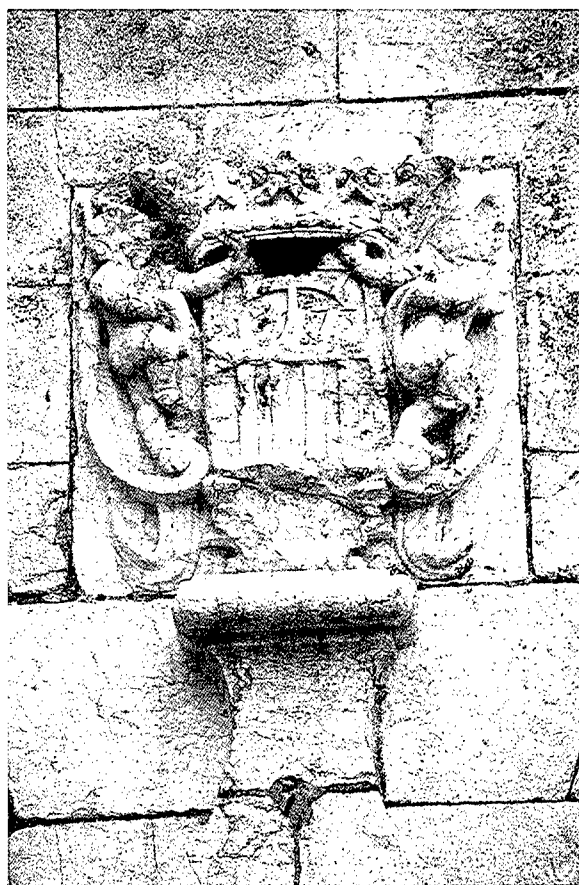
Si tornem a l'any 1670, fra Josep també rebé l'encàrrec de l'Ajuntament de Vic (1670-73), que inclou un escut esculpit pel mestre Francesc Grau. Es constata, per tant, que uns mateixos artífexs escultors treballaven junts simultàniament en diverses obres.

ELS GRAU I FRA JOSEP DE LA CONCEPCIÓ

El 1660 Joan Grau i el seu fill Francesc Grau havien treballat al monestir de Poblet en el sepulcre d'Alfons el Magnànim i el del seu germà l'Infant Enric d'Aragó, obra acabada el 1674; i el 1671 a la Casa de la Ciutat de Manresa. D'altra banda, el 1669 Domènec Rovira el Jove va fer les estàtues de la façana de Santa Maria de Poblet, obres de menys qualitat. Segons Triadó, només l'amistat amb Francesc Grau i la seva perícia amb el material petri féu possible aquest contracte.

El campanar de Vilanova, actualment en procés de restauració. (Fotografia: Joan Salvador i Robert)

Escut de la portalada de la base del campanar de Vilanova, de 1673. (Fotografia: Joan Salvador i Robert)

*Campanar d'Arenys de Mar.
Pot haver influït en els promotors del de Vilanova,
segons C. Narvæz. (Fotografia: Joan Salvador i Robert)*

Vista aèria de l'església i el campanar d'Esparreguera.

Al 1670 correspon el retaule d'Esparreguera, on es constata el treball de fra Josep de la Concepció amb Joan i Francesc Grau i D. Rovira el Jove. A la vegada, entre 1670-81 aquest darrer treballa amb el seu oncle Domènec Rovira el Major en el retaule de l'església de l'Arboç. Al campanar de Vilanova apareix un escut de Domènec Rovira el Jove de 1673. I a l'Ajuntament de Vic, ampliat per fra Josep, torna a aparèixer un escut de Francesc Grau, cap al 1674.

El 1672 fa la traça del temple de Tàrraga, amb el dibuix d'un campanar adossat semblant al de Vilanova i la Geltrú, però que es construí només fins a l'alçada de la balaustrada.

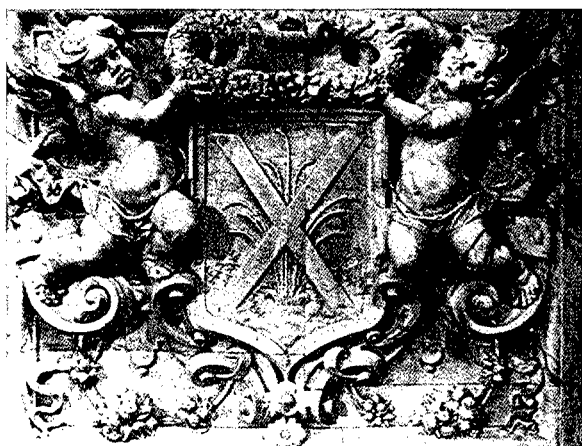
Al cap de poc temps tornem a trobar la col·laboració de fra Josep amb els mateixos escultors a la capella de la Concepció de la Catedral de Tarragona, on esculpiren els monuments funeraris i altres peces. L'onze d'agost de 1674 van començar les obres d'aquesta capella, promoguda pel clergue Diego Giron de Rebolledo, sota la direcció de fra Josep i executada per diversos mestres d'obres i artistes. El promotor li va llegar una renda anual vitalícia en recompensa als grans treballs tinguts en la direcció facultativa d'aquesta obra.

Per la seva banda, el 1676 Francesc Grau, Domènec Rovira II i Salvador Perarnau (que era gendre de F. Grau) van contractar el retaule major d'Alcover, realitzat el 1679 i completat anys més tard, el 1699.

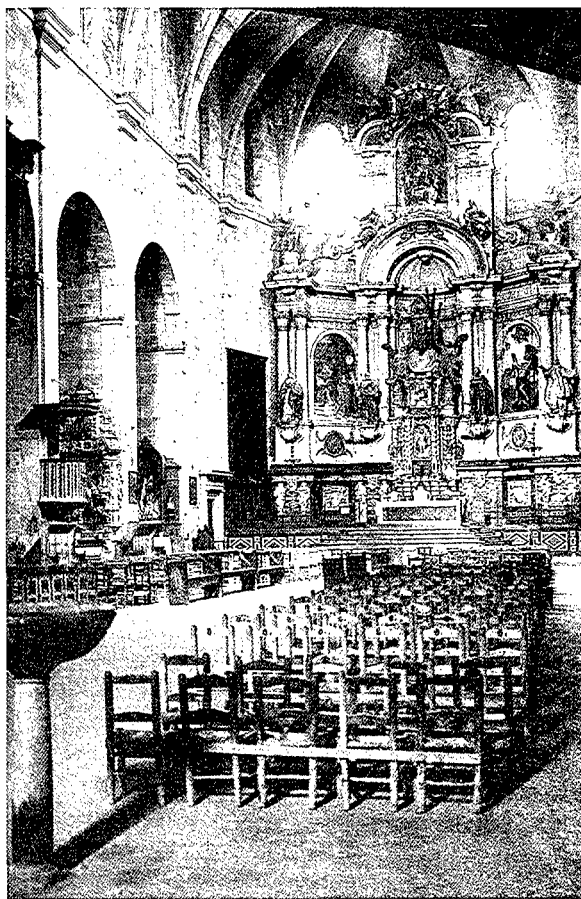
De 1676 és l'encàrrec fet pel Capítol de la Catedral de Barcelona a fra Josep per transformar la sala capitular en capella del Santíssim i mausoleu de Sant Oleguer, i convertir les capelles de Sant Iu i Sant Sever en un atri d'unió amb la Catedral, obra que s'acabà el 1697. El 1678 foren Francesc Grau i Domènec Rovira II els guanyadors del projecte per esculpir la tomba de Sant Oleguer, pel preu de 1.200 lliures, "obra magnífica, d'una gran elegància de talla, atribuïble a F. Grau, i motius ornamentals ben concebuts, fets per D. Rovira", segons Triadó.

De 1678-1697 és la gran façana de la Santa Cova de Manresa, a càrrec de Joan i Francesc Grau, que Triadó considera "similar als sepulcres dels Giron de Rebolledo".

Es creu que és de fra Josep de la Concepció la traça del retaule, feta el 1678 de la ja esmentada capella de la Concepció. És d'un fort barroquisme. Sembla que es va realitzar de manera conjunta amb els monuments funeraris. Aquest retaule, juntament amb el sepulcre de Godofredo y

Fotografia antiga d'un baix relleu d'alabastre que formava part del retaule d'Esparreguera.

Fotografia antiga del desaparegut retaule de l'altar major d'Esparreguera.

Francisca Giron de Rebolledo, per una banda, i de Diego Giron de Rebolledo, per l'altra, van ser esculpits en una acurada labor de talla per Francesc Grau, ajudat per Domènec Rovira II. Triadó remarca que els sepulcres tenen similituds estilístiques i tècniques amb els sepulcres dels Grau a Poblet i amb el sepulcre de Sant Oleguer de Barcelona, així com amb la socalada del retaule d'Alcover. Del retaule diu que presenta aspectes poc comuns als nostres artistes, més acostumats a la talla pètria. El 1681 Josep Cabanyes en va fer el daurat.

Si tornem al retaule d'Esparreguera, Cèsar Martinell, un cop analitzades del natural, va atribuir-les a Joan Grau, però per a J. R. Triadó, que només ha pogut observar-les a través de fotografia, s'entreveuen unes formes efectistes allunyades, segons ell, de l'estil classicista tant de Joan com de Francesc Grau. De manera que s'aventura, basant-se en dades d'arxiu, a fer-hi intervenir l'escultor flamenc resident a Esparreguera Guillem Municredo. No sé fins a quin punt és viable aquesta valoració a través exclusivament d'imatges fotogràfiques.

Per acabar, en paraules d'A. Ferrer, la bella estructuració dels edificis documentats, on els motlles clàssics es combinen hàbilment amb el barroc i on tant els problemes decoratius com els d'il·luminació es resolen amb extraordinària destresa, i la preferència per l'ús de la pedra polimentada fan de fra Josep de la Concepció un arquitecte de talla, que, afegim, va tenir la concurrència de bons artistes en l'acabat de les seves obres.

NOTES

- (1) Segons Marià CARBONELL BUADES i Magdalena MÀRIA s'atribueix l'església d'Esparreguera al mestre d'obres barceloní Jaume Miquel Dança, que en dirigí la construcció. Potser també hi intervingué Miquel Sastre.
- (2) Orenci VALLS va tenir accés als comptes del claviari de l'Arxiu Municipal d'Esparreguera. Vegeu a la seva obra pàgines 142-144, i també pàg. 53.
- (3) El 1835, durant la Guerra dels Carlins, l'església tornà a fer les funcions de caserna per a l'exèrcit liberal. Cap al 1866 la Junta de reparacions de temples de la Diòcesi de Barcelona promogué la restauració de la parròquia d'Esparreguera. S'encomanà el pla d'obres a l'arquitecte Elies Rogent.
- (4) Vegeu l'article d'A. FERRER SOLER, pàg. 8-11.
- (5) C. NARVÁEZ, 2004: Pàg. 187-191 i 191-194.

BIBLIOGRAFIA

- DDAA: *Urbanisme, arquitectura civil i industrial*, "Art de Catalunya (Ars Cataloniae)", vol. 3, Edicions de l'isard, Barcelona, 1998.
- DDAA: *Arquitectura religiosa moderna i contemporània*, "Art de Catalunya (Ars Cataloniae)", vol. 5, Edicions de l'isard, Barcelona, 1999.
- DDAA: *Escultura moderna i contemporània*, "Art de Catalunya (Ars Cataloniae)", vol. 7, Edicions de l'isard, Barcelona, 1998.
- DDAA: *Arquitectura II. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos 2*, "L'art gòtic a Catalunya", Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 2003.
- Esparreguera cent anys d'història gràfica 1880-1980*, Ajuntament d'Esparreguera. 1983.

- FERRER SOLER, Alberto. "El campanario de la Iglesia Arciprestal de Villanueva i Geltrú", *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer*, Vilanova i la Geltrú, 1953.
- LLEÓ ALBÀ, Anna. *L'abans. Vilanova i la Geltrú, recull gràfic 1873-1965*, Efadós editorial, el Papiol, 2000.
- MARTINELL, Cèsar. "Las viejas 'trazas'", *Boletín de la Biblioteca-Museo Balaguer*, Vilanova i la Geltrú, 1954.
- NARVÀEZ CASES, Carme. "El tracista fra Josep de la Concepció: revisió historiogràfica i noves atribucions", *Locus Amoenus*, 6, Universitat Autònoma de Barcelona, 2002-2003.
- NARVÀEZ CASES, Carme. *El tracista fra Josep de la Concepció (1626-1690)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004.
- TRIADÓ, Joan Ramon. *L'època del barroc, segles XVII i XVIII*, "Història de l'art català", vol. 5, Edicions 62, Barcelona, 1984.
- VALLS I BROQUETES, Orenci. *La vila d'Esparraguera i el seu terme*, Il·lustre Ajuntament, Igualada, 1961.

